

postojećih politika i nepovjerenje ljudi prema tim politikama. Stoga se javljaju *nove* političke platforme koje metodom koktela i kombinacijom već postojećih politika pružaju alternativu postojećim politikama. Boris Kagarlitsky u jednom članku piše kako predznak *novi* označava “nedostatak inteligencije i političke hrabrosti da se otvoreno prizna od kojih se ideja određeni program sastoji”.

Okvir za stvaranje i djelovanje nove ljevice ne pružaju nove socijaldemokratske politike nego, prema Callinicosu, antiglobalistički pokreti. Takvi pokreti preko svojih glasnogovornika, kako ih autor naziva, poput Susan George ili Pierrea Bourdieua, daju idejne temelje za stvaranje nove ljevice. Ali postavlja se pitanje koliko su takvi pokreti jedinstveni zbog činjenice da se u njih ubrajaju socijalisti, anarhisti, neomarksisti i ostali pripadnici lijeve struje. Mnogi upravo mnogobrojnost struja unutar antiglobalističkih pokreta vide kao zapreku stvaranju jedinstvenog otpora neoliberalnim strujama.

Na početku XXI. st. kapitalizam i neoliberalni sustav ukorijenjeni su kao nikad prije. U članku “The suicide of New Left Review”, koji je napisan povodom promjene uredništva časopisa *New Left Review*, Boris Kagarlitsky kritički se osvrnuo na uvodnik Perrya Andersona. Anderson je konstatirao činjenicu kako zasad ljevica ne pruža zadovoljavajući odgovor na teorijske okvire koje pružaju teoretičari poput Francisa Fukuyame, Zbigniewa Brezinskog, Samuela Huntingtona ili Daniela Yergina. Kagarlitsky pak odgovara kako takva interpretacija ignorira neoliberalnu krizu potkraj 1990-ih, zapatističku borbu u Meksiku te prosvjede u Seattleu 1999. godine. Prema Kagarlitskom, postoji odgovor teorijske ljevice u odnosu na neoliberalne teoretičare. Callinicosova knjiga govori tomu u prilog kao i radovi samog Kagarlitskog, Gáspára Miklósa Tamása, Antonia Negria, Michaela Hardta i ostalih.

Alex Callinicos u knjizi *Protiv trećeg puta: antikapitalistička kritika* iznosi kritiku “političkog koktela” koji se prezentira u okviru politike trećeg puta. On nije osamljen u svojoj kritici “prikrivenog neoliberalizma”. Brojni ljevičari smatraju kako politika umjerene ljevice koju predstavljaju Blair, Clinton i Schröder nije ništa drugo nego prikriiveni neoliberalizam. Stoga od “novih demokrata”, “novih laburista” ili “novog centra” ne treba očekivati zaštitu socijalne države. Callinicosova kritika trećeg puta može se prikazati sljedećim citatom: “... treći put svodi se na pokušaj mobiliziranja političkoga kapitala reformističke ljevice u potporu projektu koji u cijelosti napušta značajne reforme i umjesto toga prigrljuje neoliberalizam.”

ANA RAJKOVIĆ

Ante NAZOR, *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih/Greater-Serbian Aggression on Croatia in the 90's*, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2011., 400 str.

Najnovija knjiga dr. sc. Ante Nazora, *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih*, tiskana u hrvatsko-engleskoj inačici, donosi pregled političkih i vojnih zbivanja 1990., 1991.–1995., zaključno s 1998. i mirnom reintegracijom hrvatskoga Podunavlja. Knjiga je podijeljena u dva glavna, opsegom podjednaka, dijela: kronološki koncipirano-

ga dijela “Republika Hrvatska i Domovinski rat” (str. 15.–198.) i tematskih “Priloga” (str. 199.–381.). Djelo započinje i završava dvjema pripovjetcama, porukama jednoga od simbola obrane Vukovara, novinara Siniše Glavaševića. Njegove “Priča o ljubavi” i “Priča o gradu” označavaju početak i završetak ovoga ratnog razdoblja suvremene hrvatske povijesti i simbolični su uvod i kraj knjige, tj. rata. Prije prvoga dijela nalaze se poznati ratni plakati domoljubne tematike s porukama svijetu za pomoć i spoznavanje stvarnoga stanja u Hrvatskoj. Jedan od najupečatljivijih plakata zasigurno je onaj iz 1991., dizajnera Borisa Ljubičića, u kojem je natpis “Hrvatska” s kapima crvene boje pretvorio u “Krvatska” nastojeći svjetskoj javnosti ukazati na to da su ratna stradanja hrvatska stvarnost. Još jedno poglavlje, “Himna Republike Hrvatske” (str. 6.–7.), pomaže čitatelju, posebice inozemnom, da si predoči osnovne podatke o Hrvatskoj: uz tekst himne sadrži i poznate Gundulićeve stihove o slobodi te prikaz hrvatske zastave s opisom njezinih sastavnih elemenata. Poseban je prostor posvećen i glazbenoj promidžbi Hrvatske u svijetu: pjesma Tomislava Ivčića “Stop the war in Croatia” u ljeto 1991. bila je jedan od mnogih poziva hrvatskih umjetnika međunarodnoj zajednici za angažman u zaustavljanju agresije na Hrvatsku. Ovaj početni dio knjige i “Uvod” (str. 9.–15.) polazna su točka za upoznavanje s velikosrpskom agresijom na Hrvatsku i njezinom obranom u devedesetim godinama prošloga stoljeća. Uvidi u velikosrpsku promidžbu kroz srpski tisak u “Uvodu” donose članke o Memorandumu Srpske akademije nauka i umetnosti iz beogradskih *Večernjih novosti* (1986.), zemljovid “velike Srbije” i plakat koji pokazuje ciljeve tadašnje srpske politike o jedinstvenoj državi svih Srba. Taj pogled na drugu stranu doprinosi cjelovitoj spoznaji tadašnjih društvenih prilika i konteksta u kojem je projekt velike Srbije aktiviran, njegovo početno polazište i daljnja provedba u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

Poglavlje “Druga polovica 80-ih godina” (str. 19.–26.) prikazuje razvoj događaja na tragu bujajuće velikosrpske politike, koju se označava glavnim uzrokom raspada socijalističke Jugoslavije. Nadolazeća demokratizacija istočnoeuropskih zemalja utjecala je i na razvoj prilika u Jugoslaviji. Mirnom demokratskom razvoju njezinih republika suprotstavila se srpska centralistička i hegemonistička politika pod vodstvom Slobodana Miloševića, uz potporu Srpske akademije nauka i umetnosti i drugih dijelova srbijanskih elita. U tome je mogao računati i na potporu dijela vodstva JNA, čije su reforme (plan “Jedinstvo”), sastav zapovjednoga kadra i pripreme godinama prije išli u smjeru spremnosti za suprotstavljanje protivnicima centralizacije Jugoslavije i smanjenja prava republika te povećanja ovlasti saveznih tijela. Zato je na 600. obljetnici Kosovske bitke 1989. Milošević mogao najaviti da su moguće i “oružane bitke” (str. 29.). Protuhrvatski mitinzi naznačeni su kao još jedan od pokazatelja orijentiranosti srpskoga naroda u Hrvatskoj i njegova pristajanja uz velikosrpsku politiku. Od tih mitinga mogu se navesti oni od 28. veljače 1989. u Kninu i 9. srpnja iste godine na Kosovu polju u okolici Knina.

Poglavlje “Višestranački izbori i slom komunizma u Hrvatskoj” (str. 27.–34.) govori o raspadu Saveza komunista Jugoslavije, na njegovu poznatom 14. izvanrednom kongresu u siječnju 1990., kao drugom važnom čimbeniku u očuvanju jugoslavenske države, zatim o daljnjim “događanjima srpskog naroda” (mitinzi u Karlovcu u veljači i na Petrovoj gori u ožujku 1990.), postupnom procesu demokratizacije i pojavi višestranačja, raspisivanju prvih izbora, pobjedi HDZ-a na čelu s Franjom Tuđmanom i konstituiranju prvog hrvatskog višestranačkog sabora. U međuvremenu je JNA u svibnju 1990. provela razoružanje hrvatske Teritorijalne obrane.

Nastavak srpske pobune i prekrajanje teritorija SR Hrvatske prikazan je u poglavlju "Protuustavno djelovanje i oružana pobuna dijela Srba u Hrvatskoj" (str. 35.-44.). Osim promjene državnih obilježja i simbola, novim je hrvatskim ustavom, tzv. Božićnim, status hrvatskih Srba kao ravnopravnoga naroda sa svim ostalim građanima u Hrvatskoj jasno definiran kao manjinski. Upravo su zbog takvih odredaba Srbi novi Ustav navodili kao jedan od glavnih uzroka daljnjega zaoštavanja odnosa s Hrvatskom, što je tema poglavlja "Proglašenje novoga hrvatskoga Ustava (22. prosinca 1990.)" (str. 45.-48.). U poglavlju "Komunistička JNA prijeti uvođenjem 'izvanrednog stanja'; prvi oružani sukobi" (str. 49.-67.) objašnjava se da je suradnja pobunjenih Srba s JNA bila vidljiva od početaka prijetnji izvanrednim stanjem vrha JNA i izbijanja prvih oružanih sukoba s hrvatskim redarstvom. Posebno je vrijedan dio iz poglavlja "Proglašenje suverene i samostalne Republike Hrvatske (25. lipnja 1991.)" (str. 68.-79.) u kojem je, uz podatke o referendumu i odlukama Hrvatskog sabora iz lipnja 1991. o osamostaljenju, dosta mjesta posvećeno i pitanju točnoga početka agresije na Hrvatsku. U davanju odgovora autor je naglasio da se po međunarodnom pravu ratom smatra sukob između dviju država, otklonivši mogućnost da bi se sukobi s pobunjenim Srbima i JNA prije 25. lipnja 1991. mogli smatrati početkom agresije. U dijelu o kratkotrajnom napadu JNA na Sloveniju citiraju se razmišljanja saveznog sekretara za narodnu obranu generala Veljka Kadijevića i srpskoga člana jugoslavenskog Predsjedništva Borisava Jovića iz tog razdoblja, iz kojih su vidljive prave namjere JNA i srpskoga vodstva, koje su od ljeta 1991. prerasle u otvorenu agresiju na Hrvatsku.

Mirotvorstvo, humanost, moralnost, otvorenost za dijalog – obilježja su obrane Hrvatske. Sve je to obuhvaćeno prilogom o "Bedemu ljubavi" (str. 80.-83.), organizaciji hrvatskih majki, krunici kao simbolu Domovinskoga rata, poruci kardinala Franje Kuharića iz kolovoza 1991., mirovnoj inicijativi predsjednika Hrvatskog sabora Žarka Domljana iz srpnja iste godine, kao i mnogim javnim pozivima predsjednika Tuđmana srpskom narodu u Hrvatskoj na suradnju i jamčenje zaštite njihovih građanskih prava. Ovim se temama bavi i poglavlje "Otvorena agresija Srbije i Crne Gore, odnosno JNA i srpsko-crnogorskih postrojbi na Republiku Hrvatsku" (str. 84.-122.).

U ovome dijelu knjige kao neki od najvažnijih odabrani su sljedeći dokumenti: "Izvorišne osnove" hrvatskoga Ustava (str. 12.), "Izvješće Komande 5. Vojne oblasti JNA (22. 5. 1990.)" o preuzimanju naoružanja i streljiva TO Hrvatske i Slovenije (str. 30.), "Deklaracija o uspostavi suverene i samostalne RH" od 25. lipnja 1991. (str. 72.-74.), dijelovi "Odluke Sabora RH o raskidu državnopravnih sveza RH i Jugoslavije" od 8. listopada 1991. (str. 94.-95.), kao i značajni i čuveni govori: dr. Ivana Šretera iz Pakraca za obljetnicu Dana državnosti 30. svibnja 1991. (str. 66.-67.), kojim je pozvao pobunjeno srpsko stanovništvo na miran suživot u Hrvatskoj, te književnika i političara Vlade Gotovca u prosvjedu "Bedema ljubavi" ispred Komande 5. Vojne oblasti JNA u Zagrebu 29. kolovoza 1991. (str. 68.-69.). Tekst je popraćen manje ili više poznatim fotografijama, sve do onih prepoznatljivih slika i plakata koji su dosegli status simbola.

Razdoblje od 1992. do 1995. opisano je u poglavljima "Međunarodno priznanje Hrvatske" (str. 123.-127.) i "UNPA zone" (str. 128.-136.). Tu se govori o međunarodnom priznanju Hrvatske, njezinim odnosima s međunarodnom zajednicom, dolasku UNPROFOR-a, podjeli okupiranoga hrvatskog teritorija na UNPA zone i mirovnim konferencijama o bivšoj Jugoslaviji. Zbog mnogih netočnih podataka u medijskom i dnevno-političkom prostoru Hrvatske, rat u BiH zavrijedio je poseban osvrt u poglav-

ljima “Početak rata u Bosni i Hercegovini” (str. 137.–148.) te “Završetak rata i podjela Bosne i Hercegovine” (str. 177.–187.). Njima su tematizirani događaji počevši od referendumu o samostalnosti BiH i njezina međunarodnoga priznanja, velikosrpske agresije, hrvatsko-bošnjačke (muslimanske) suradnje i sukoba, mirovnih prijedloga međunarodne zajednice za uređenje BiH do završnih operacija Hrvatske vojske i Hrvatskog vijeća obrane i konačnoga Daytonskog mirovnog sporazuma u studenome 1995. godine. Valja spomenuti i poseban autorov dodatak na kraju posljednjega poglavlja kojim je, glede realnoga sagledavanja uloge hrvatskoga predsjednika Franje Tuđmana, skrenuo pozornost na važnost kronologije i uzimanja u obzir povijesnih činjenica.

Opis oslobodilačkih operacija Hrvatske vojske u poglavlju “Postupno oslobađanje okupiranih dijelova hrvatske države” (str. 149.–166.) potkrijepljen je zemljovidima Južnoga bojišta i zbornih područja Split i Gospić s opisima uvjeta i stanja na terenu, a “Konačno oslobađanje okupiranih područja Republike Hrvatske: *Bljesak i Oluja*” (str. 167.–176.) prikazuje napredovanje hrvatskih postrojbi po danima provođenja spomenutih operacija, pri čemu je uspješno provođenje “Oluje” značilo i spas za opkoljenu bivačku enklavu.

Drugi dio, “Prilozi”, započinje prikazom Oltara domovine na zagrebačkom Medvedgradu. Prvo poglavlje, “Predsjednik Republike Hrvatske Franjo Tuđman (1992.–1999.)” (str. 201.–212.) govori o ulozi prvoga hrvatskog predsjednika u stvaranju i obrani Hrvatske te problemima s kojima se tijekom 1990-ih, kao poglavar države u ratu, morao susretati. Tu je spomenut međunarodni embargo na uvoz oružja na područje bivše Jugoslavije, koji je pogađao Hrvatsku, problem privatizacije i društvenogospodarske tranzicije, zbrinjavanje izbjeglih i prognanih, držanje srpske zajednice u Hrvatskoj, veće povezivanje s hrvatskim iseljeništvom, odnos prema JNA s taktikom dobivanja na vremenu, mirotvorna politika i briga o hrvatskom stanovništvu u BiH, a govori se i o zaslugama: provođenje parlamentarnih izbora, ustrojavanje vojske, diplomacije, zapovijedanje oslobodilačkim operacijama i usklađivanje svega navedenog s idejom svehrvatske pomirbe kao pretpostavke konačnoga uspjeha. S obzirom na to naglašeno je da je, uz prihvaćanje mogućnosti nečije greške i loše procjene, nužno uzeti u obzir kontekst u kojem se donose određene odluke.

U “Oslobađanju okupiranih dijelova zapadne Slavonije 1991.” (str. 213.–218.) riječ je o strateški važnom osvajanju vojarni JNA diljem Hrvatske, čime se Hrvatska vojska dodatno naoružala, te o prvim oslobodilačkim operacijama Hrvatske vojske – *Otkos-10*, *Orkan-91* i *Papuk-91* – od listopada do prosinca 1991., tijekom kojih su oslobođeni znatni dijelovi zapadne Slavonije. Važnost hrvatskoga otpora u Vukovaru izdvojena je u zasebnom poglavlju – “Bitka za Vukovar” (str. 219.–230.). Tromjesečna obrana grada ocijenjena je fenomenom koji je rijetko viđen u povijesti modernoga ratovanja uzimajući u obzir omjer snaga. Ona je strateški značajna zbog dobivanja na vremenu potrebnom za dodatnu mobilizaciju, naoružavanje te sprečavanje presudnoga spajanja snaga JNA iz smjera istočne Slavonije s onima koje su napredovale u zapadnoj Slavoniji.

Na drugom kraju bojišnice, “Dubrovnik” je u prilogu (str. 231.–238.) na plakatu opisan u kontrastu svoje povijesne ljepote i važnosti, a od jeseni 1991. kao grad na koji je JNA počela sijati razaranja, strah i smrt. Prilog sadrži i cinični dokument koji je Vlada Srbije 4. listopada 1991. uputila hrvatskoj vladi sa zahtjevom da hrvatske “para-

vojne postrojbe” prestanu “razarati” Dubrovnik. Uz spoznavanje naravi srpske politike, to je i jedan od dokaza da se Hrvatsku nije napadalo zbog, kako se dotada tvrdilo, deblokade vojarni JNA, nego osvajanja njezina teritorija.

S ključne 1991. prelazi se na ratna zbivanja u završnoj i podjednako važnoj 1995., gdje su prikazani “Tijek vojno-redarstvene operacije ‘Bljesak’” (str. 239.–244.) i “Kronologija važnih događaja uoči ‘Oluje’” (str. 245.–253.). U poglavlju “Struktura i brojnost Oružanih snaga SFRJ” (str. 254.–258.) prikazani su brojevi podaci o stanju ljudstva i naoružanja jugoslavenske kopnene vojske, mornarice i zrakoplovstva neposredno prije početka rata. Tu se nalaze i zanimljivi podaci o količini oružja koje je JNA ostavila na području tzv. Republike Srpske Krajine i Republike Srpske u BiH.

“Tijek vojno-redarstvene operacije ‘Oluja’” (str. 259.–264.) prikazan je pregledno i sažeto u obliku natuknica, po danima od 4. kolovoza 1995. nadalje, prateći razvoj situacije do 1998. i mirne reintegracije preostalog neoslobođenog područja u hrvatskom Podunavlju.

O razdoblju nakon završetka rata, stanju zatečenom na području tzv. Krajine, humanom i humanitarnom aspektu ponašanja i djelovanju hrvatske vlasti, vojske i policije govori dio “Spasimo život” (str. 265.–268.), pod kojim su nazivom Hrvatska i nevladine humanitarne organizacije na oslobođenom području tijekom zime 1995./1996. organizirale projekt zbrinjavanja stanovništva, većinom srpske nacionalnosti.

Poglavlje “‘Oluja’ je legitimna oslobodilačka operacija Oružanih snaga RH, u kojoj su hrvatski zapovjednici časno zapovijedali svojim postrojbama” (str. 269.–302.) suprotstavlja se brojnim medijskim nagađanjima, netočnostima i haškim presudama koje razmatranjem posljedica rata bez ulaženja u njegove uzroke te konstruiranjem teza o *Oluji* kao udruženom zločinačkom pothvatu protjerivanja srpskoga stanovništva iz Hrvatske relativiziraju krivnju i odgovornost za rat. Ovdje su prikazani mnogi navodi iz srpskih medija neposredno nakon *Oluje*, izjave srpskih izbjeglica i visokih vojnih dužnosnika tzv. Republike Srpske Krajine, koji ukazuju na stvarne uzročnike rata i njegovih posljedica. Ovdje se zato nalaze i prijepisi zapovijedi “Vlade RSK” za evakuaciju srpskoga pučanstva neposredno prije početka *Oluje* i izvještaji Srpske vojske Krajine koji navode koliko je hrvatskih granata ispaljeno na pojedine gradove u “Krajini”, čime se opovrgavaju haške teze o njihovom prekomjernom i neselektivnom granatiranju.

U poglavlju “Mediji i neke činjenice o hrvatsko-bošnjačkom (muslimanskom) sukobu u BiH” (str. 307.–322.) izneseni su podaci, citati domaćih i stranih povjesničara, političara i vojnih dužnosnika radi suprotstavljanja netočnostima o hrvatskoj politici u BiH.

S obzirom na posljedice djelovanja obavještajnih struktura i u današnjem medijskom prostoru, autor je poglavljem “Neprijateljska protuobavještajna djelatnost” (str. 323.–324.) prikazao i taj aspekt Domovinskoga rata. Obavještajne skupine poznate kao *Labrador* i *Opera* subverzivno su djelovale na hrvatsko osamostaljenje, izmišljajući lažne teze koje su brzo ulazile u medijski prostor te se u njemu ustalile do danas.

Isječci značajnoga govora lorda Davida Owena u New Yorku u poglavlju “Iz predavanja lorda Davida Owena, 27. siječnja 1996.” (str. 325.–328.) prikazuju političke poteze i realnu ocjenu ratnih zbivanja, jasno ukazujući na to da je rat završio onako kako jest zbog nesposobnosti srpskoga vodstva da pristane na kompromise.

Knjigu čini jedinstvenom i dio o stranim dragovoljcima ("Strani dragovoljci u obrani Hrvatske", str. 329.-334.) s podacima o njihovom broju u Hrvatskoj vojsci i njihovim motivima da se pridruže obrani Hrvatske.

Posljednji prilozi govore kako je napredovao "Tijek međunarodnog priznanja Republike Hrvatske do primanja u članstvo Ujedinjenih naroda" (str. 335.-338.) uz "Popis država koje su diplomatski priznale Hrvatsku" (str. 339.-341.); o stradanju katoličkih crkava: "Jugoslavenska armija razorila je 214 crkava" (str. 342.-343.); stradanju kulturne baštine: "Trinaest stoljeća hrvatske kulture u pepelu" (str. 344.-345.); stradanju civila i sudbini izbjeglih i prognanih Hrvata: "Tisuće je domova razoreno" (str. 346.-347.), "Glavne mete agresora su civili i njihovi domovi" (str. 348.-349.), "Hrvati istjerani iz svojih domova" (str. 350.-351.); o zahtjevu nobelovaca međunarodnoj zajednici radi prekida agresije na Hrvatsku: "Apel za mir u Hrvatskoj" (str. 352.-353.); o simbolima otpora velikosrpskoj agresiji: "Osječki fićo" (str. 354.-355.); o djelovanju sanitetske službe Ministarstva zdravstva i stradanju stanovništva: "Ratni sanitet" (str. 356.-362.), "Ljudski gubici" (str. 368.-371.). Nakon posljednjega priloga, "Masovne grobnice" (str. 372.-381.), nalaze se tablice s popisima poginulih civila po hrvatskim regijama, županijskim pregledom ratne smrtnosti hrvatskih branitelja iz 2002. te usporednim podacima o sastavu stanovništva Hrvatske prema popisima stanovništva iz 1991. i 2001. godine.

Zemljovidi akcija i operacija hrvatskih snaga preuzeti su iz knjige Rajka Rakića i Branka Dubravice *Kratak pregled vojnih djelovanja u Domovinskom ratu 1991.-1995.* (2009.), a većina plakata iz knjige Marija Reljanovića *Hrvatski ratni plakat* (2010.). Na kraju je kazalo imena (str. 382.-383.), mjesta (str. 384.-389.), objašnjenje kratica (str. 389.), popis literature (str. 390.-391.), "Kazalo", tj. sadržaj (str. 392.-393.) te popis 51 prikazanog zemljovida (str. 394.-396.) i 10 tablica (str. 397.).

Brojnim slikovnim prikazima, plakatima i fotografijama nastojalo se čitatelju dočarati duh vremena, što je djelo učinilo dodatno atraktivnim. Ova knjiga ukazuje na tendenciju zanemarivanja glavnoga uzroka raspada jugoslavenske države i agresije na Hrvatsku i BiH, odnosno velikosrpske ideje. Nazorovo djelo odgovor je na sve površnosti, selektivno biranje teza i činjenica koje su rezultirale netočnostima u medijskom i javnom prostoru Hrvatske. Te su netočnosti postale već uobičajene fraze, pa zato ova knjiga osim informativne ima i korektivnu ulogu. Ovakav kronološki pregled zahvalan je radi dobivanja cjelovitih informacija i sagledavanja svih događaja unutar određenoga konteksta radi njihova boljšega razumijevanja.

IVAN MIHANOVIĆ